

УДК 328(479.24)»1998/2021»

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.21>

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АТИПОВОЇ НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРАВЛІННЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1998–2021 РР.)

Ігор Осадчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра політології
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Політична практика демонструє, що в рамках республіканської форми державного правління функціонують як типові, так і атипові напівпрезидентські системи правління. У цьому зрізі метою статті є визначити особливості політичного режиму на кожному з етапів його еволюції в контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. Для реалізації поставленої мети треба вирішити такі завдання: 1) визначити типову напівпрезидентську систему правління; 2) розкрити особливості інституту вотуму недовіри уряду в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. як атрибута атипової напівпрезидентської системи правління; 3) виокремити етапи еволюції політичного режиму в Азербайджанській Республіці та з'ясувати особливості політичного режиму на кожному з цих етапів у контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління в 1998–2021 рр. Теоретико-методологічною основою наукового дослідження вибрано неінституціоналізм та його варіативні типи й парадигми. Головний метод, який став іманентною складовою частиною дослідження, – це метод порівняльного аналізу. Особливості інституту вотуму недовіри уряду в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. демонструють атиповість напівпрезидентської (конституційної) системи правління в цій країні.

Виокремлено два етапи еволюції політичного режиму (1998–2005 рр. – напівконсолідований авторитаризм (гібридний режим); 2006–2021 рр. – консолідований авторитаризм) в атиповій напівпрезидентській системі правління в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. Доведено, що за президентства І. Алієва порівняно з президентством Г. Алієва посилювались авторитарні тенденції: зріс рівень концентрації влади в руках президента; зріс рівень контролю виборчого процесу, громадянського суспільства та ЗМІ з боку влади; опозиція була позбавлена каналів, якими вона могла висловлювати та поширювати свої погляди, що призвело до спаду опозиційної активності та подальшої маргіналізації опозиційних партій.

Ключові слова: система державного правління, напівпрезиденталізм, атиповий напівпрезиденталізм, політичний режим, президент, парламент, Азербайджанська Республіка.

Постановка проблеми. Специфіка функціонування систем правління у рамках республіканської форми правління в деяких країнах зумовлює необхідність виділяти як типові, так і атипові напівпрезидентські системи правління. В політичній науці одним із напрямів у сфері аналізу республіканських систем правління є вивчення особливостей еволюції політичних режимів в атипових напівпрезидентських системах правління. В цьому контексті актуальним є дослідження політичного режиму на кожному з етапів його еволюції в контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування атипових напівпрезидентських систем правління чи окремі аспекти політичного процесу

й міжінституційних відносин, які прямо або опосередковано вказують на атиповість напівпрезидентських систем правління у рамках республіканської форми правління, проаналізовано у працях таких дослідників, як: М. Гулалієв [1], Дж. Лапорт [2], І. Осадчук [3–5], В. Литвин [3]. Специфіку трансформації політичного режиму в Азербайджанській Республіці проаналізовано у працях таких авторів, як: Х. Алкан [6], Г. Аташер [7], А. Ергун [8], І. Осадчук [5].

Мета та завдання. *Метою* статті є визначити особливості політичного режиму на кожному з етапів його еволюції в контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. Для реалізації поставленої мети треба вирішити такі *завдання*: 1) визначити типову напівпрезидентську систему правління; 2) розкрити особливості інституту вотуму недовіри уряду в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. як атрибута атипової напівпрезидентської системи правління; 3) виокремити етапи еволюції політичного режиму в Азербайджанській Республіці та з'ясувати особливості політичного режиму на кожному з цих етапів у контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління в 1998–2021 рр. Теоретико-методологічною основою наукового дослідження вибрано неоінституціоналізм та його варіативні типи й парадигми. Головний метод, який став іманентною складовою частиною дослідження, – це метод порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній політичній науці одним з найапробованіших визначень типового напівпрезиденталізму (типової напівпрезидентської системи правління) у рамках республіканської форми державного правління є визначення Р. Елгі [9; 10]. У представленому дослідженні ми використовуємо модифікацію дефініції Р. Елгі, розроблену українським дослідником В. Литвином, який визначає *типовий напівпрезиденталізм (типову напівпрезидентську систему правління)* – як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено систему державного правління), якій властиві посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента, а також інститут прем'єр-міністра й урядового кабінету, які обов'язково колективно відповідальні хоча б перед легіслатурою (разом з цим, прем'єр-міністр та урядовий кабінет можуть бути одночасно колективно відповідальними і перед парламентом, і перед главою держави; більше того, міністри урядового кабінету можуть бути індивідуально відповідальними перед парламентом і/чи президентом, але це не має жодного дефінітивного значення та впливу на структурування системи державного правління), а також притаманний процес суміщення або дуалізації виконавчої влади, з одного боку, президентом (обов'язково як главою держави), а з іншого боку, – прем'єр-міністром (обов'язково як главою уряду) та урядом/урядовим кабінетом [11, с. 5; 12, с. 7]. Незалежно від природи та процесуальної логіки парламентського вотуму недовіри уряду і/чи прем'єр-міністру напівпрезидентською позиціонується та система державного правління, в якій існує «безперервна» обов'язкова колективна відповідальність уряду та прем'єр-міністра перед легіслатурою, чи, інакше кажучи, в якій легіслатура володіє ініціативною ставити питання про колективну відповідальність уряду. Натомість усі інші/додаткові уточнення та атрибути є тільки допоміжними правилами класифікації систем правління, які варто застосовувати тільки у типологізації напівпрезиденталізму [11, с. 80].

В Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. президент обирався на всенародних (прямих) виборах. Міллі Меджліс (парламент) надавав згоду на призначення прем'єр-міністра за поданням президента (п. 9 ст. 95 Конституції) [13]. Парламент мав право висловлювати вотум довіри Кабінету Міністрів (п. 14 ст. 95 Конституції) [13]. Міллі Меджліс мав лише один тиждень, щоб розглянути кандидатуру президента на посаду прем'єр-міністра. У випадку, якщо парламент порушив запропонований строк чи тричі відхилив кандидатуру президента, то

глава держави отримував конституційне право призначити прем'єр-міністра без згоди парламенту (ч. 3 ст. 118 Конституції) [13]. Як зазначає З. Бялоблоский, проблема з цієї процедури полягає в тому, що ч. 3 ст. 118 Конституції не передбачає, чи президент має право послідовно призначати одного й того самого кандидата тричі поспіль. Попри це, як свідчить досвід, парламент висловлював згоду на формування урядів на чолі з кандидатурами в прем'єр-міністри, які пропонував президент [14, с. 88]. В Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. висловлення парламентом вотуму недовіри уряду автоматично не призводило до відставки уряду, оскільки це право належало президенту. Таким чином, вотум недовіри уряду, що не призводив до його відставки зумовив атиповість напівпрезидентської системи правління в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. Щодо призначення й звільнення міністрів, то конституція повністю покладає це на президента, не зобов'язуючи проводити консультації з парламентом (п. 5 ст. 109 Конституції) [13].

Для визначення типу політичного режиму в Азербайджанській Республіці використовуємо «рейтинг демократичного розвитку» (англ. «The Democracy Score»), розроблений експертами «Freedom House» за програмою «Нації у транзиті» (англ. «Nations in Transit») [15]. Для визначення рейтингу демократичного розвитку кожна країна по кожному з семи показників (індекси виборчого процесу, розвитку громадянського суспільства, незалежності ЗМІ, демократичності урядування на національному/державному рівні, демократичності урядування на місцевому рівні, незалежності судової системи, корупції) отримує свій рейтинг. Всі країни в рейтингу (звіти до 2014 р. включно) розташовувалися за шкалою від 1 до 7 балів (з використанням сотих часток), де 1 бал відповідав найвищому рівню демократичного розвитку, а 7 балів – найнижчому. Загальний результат (рейтинг демократичного розвитку – сума всіх показників, поділена на 7) був визначальним при складанні підсумкового рейтингу демократичного розвитку певної країни. Враховуючи рейтинг і його значення, експерти «Freedom House» (звіти до 2014 р. включно) давали таку оцінку політичному режиму тієї чи іншої країни: 1) консолідований демократичний режим (1,00–2,99); 2) напівконсолідований демократичний режим (3,00–3,99); 3) перехідний або гібридний режим (4,00–4,99); 4) напівконсолідований авторитарний режим (5,00–5,99); 5) консолідований авторитарний режим (6,00–7,00). З 2015 р. експерти «Freedom House» у рамках програми «Нації у транзиті» всі країни в рейтингу розташовують за шкалою від 1 до 7 балів (з використанням сотих часток), де 1 бал відповідає найнижчому рівню демократичного розвитку, а 7 балів – найвищому. Враховуючи рейтинг і його значення, експерти «Freedom House» дають таку оцінку політичному режиму тієї чи іншої країни: 1) консолідований авторитарний режим (1,00–2,00); 2) напівконсолідований авторитарний режим (2,01–3,00); 3) перехідний або гібридний режим (3,01–4,00); 4) напівконсолідований демократичний режим (4,01–5,00); 5) консолідований демократичний режим (5,01–7,00) [16]. Кожний новий звіт у рамках програми «Нації у транзиті» описує дані, що стосуються попереднього року (наприклад, звіти за 1999–2014 рр. описують тенденції 1998–2013 рр. тощо). За показниками рейтингу демократичного розвитку, політичний режим в Азербайджанській Республіці еволюціонував від напівконсолідованого до консолідованого авторитаризму (табл. 1).

Таким чином, виокремлюємо два етапи еволюції політичного режиму (1998–2005 рр. – напівконсолідований авторитаризм (гібридний режим); 2006–2021 рр. – консолідований авторитаризм) в атиповій напівпрезидентській системі правління в Азербайджанській Республіці (табл. 1, 2).

Проаналізуємо особливості політичного режиму на кожному з цих етапів у контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління в Азербайджанській Республіці. Старий клієнтелізм, наявність регіональних мереж та правління Гейдара

Таблиця 1

Рейтинг демократичного розвитку в Азербайджанській Республіці (1999–2014) [5; 17]

Рік	1999–2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Показник	5,58	5,63	5,54	5,46	5,63	5,86	5,93	6,00	6,00	6,25	6,39	6,46	6,57	6,64	6,68

Таблиця 2

Рейтинг демократичного розвитку в Азербайджанській Республіці (2015–2022) [17]

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Показник	1,25	1,14	1,07	1,07	1,07	1,14	1,07	1,07

Алієва ще в радянській адміністрації (був першим секретарем Комуністичної партії Азербайджану у 1969–1982 рр., а потім членом Політбюро у 1982–1987 рр.) сприяли його поверненню до влади вже на посаді президента не лише як національного лідера, а й як «рятівника» у «важкі часи його країни», сильного харизматичного лідера, який мав «величезний і незаперечний досвід у державних справах» [8, с. 77–78]. Панування кланів і регіоналізму, успадковане від радянської влади, відтворювалося й посилювалося за президентства Г. Алієва, зокрема у формуванні адміністративних кадрів. Це здійснювалося шляхом надання цим кадрам повноважень, а також привілеїв для того, щоб вони могли користуватися лояльністю до клієнтелі [8, с. 75].

Правління Г. Алієва було відзначено стабільністю, посиленням консолідації державного будівництва, створенням нових інститутів та впровадженням деяких моделей лібералізації, особливо у сфері свободи асоціацій. Впродовж 1998–2003 рр. найактивніші організації громадянського суспільства функціонували у сферах захисту прав людини, сприяння демократії, електоральної підтримки, захисту прав жінок [8, с. 82]. Збільшилася також кількість асоціацій журналістів та молодіжних організацій. З 2003 р. суб'єкти громадянського суспільства стали менш помітними та менш активними. Це можна пояснити посиленням репресій щодо цих груп з боку влади [8, с. 82].

Незважаючи на порушення принципів вільних і справедливих виборів на парламентських виборах 2000 рр., а також президентських виборах 1998 і 2003 рр., опозиція все ж таки могла знайти канали для вираження своєї критики. Впродовж 1998–2003 рр. лідери азербайджанської опозиції переважно склалися з тих, хто входив до уряду Народного фронту Азербайджану. Вихідці з Народного фронту Азербайджану, які створили власні політичні партії, стали основною опозицією режиму Г. Алієва, зокрема І. Гамбар (партія «Мусават»), Е. Мамедов (Партія національної незалежності Азербайджану). Колишні члени адміністрації Г. Алієва, а саме Л. Шевкет (колишній державний секретар) й Е. Намазов (колишній глава адміністрації президента та помічник президента), перейшли до лав опозиції та сформували Громадський форум «В ім'я Азербайджану» [8, с. 76]. Смерть експрезидента, лідера партії «Народний фронт Азербайджану» А. Ельчибея у 2000 р. посилювала тенденції до диверсифікації всередині опозиції, і з того часу азербайджанська опозиція не змогла об'єднатися (наприклад, відсутність згоди щодо єдиного кандидата на посаду президента чи загального списку кандидатів на парламентських виборах). Не тільки антидемократична практика, що застосовувалася в період виборів, але й відсутність

альтернативи, що заслуговує на довіру, призвели до циклічних поразок опозиції на президентських і парламентських виборах. Кожна поразка опозиції на виборах призводила до розчарування серед виборців, спаду опозиційної активності та атомізації голосів [8, с. 77].

Спільним для всіх опозиційних партій була критика уряду Г. Алієва. Основними темами критики була антидемократична практика уряду, тиск на опозицію, клієнтелізм і регіоналізм, корупція та хабарництво [8, с. 76]. З іншого боку, для правлячої еліти азербайджанська опозиція асоціюється з хаотичним та нестабільним періодом 1992–1993 рр., коли вона перебувала при владі [8, с. 79]. Опозиція розглядається як деструктивний, позбавлений масової підтримки та реальної владної бази елемент політичної системи [8, с. 76].

Через хворобу Г. Алієва постало питання щодо «спадкоємності» президентської влади. За результатами референдуму 2002 р. було схвалено норму, згідно з якою у випадку дострокової відставки президента його повноваження переходили до прем'єр-міністра. Спадкоємство Ільхама Алієва на посаді президента було сприйняте зі змішаними очікуваннями. По-перше, було незрозуміло, чи зможе він утримати коаліцію правлячої еліти разом, як це робив його батько. Політичний досвід І. Алієва був незрівняним з досвідом його батька. По-друге, І. Алієв розглядався як лідер групи правлячої еліти, яка вимагала реформ у політичній системі. Ця група була визначена як опозиція до старшого покоління політиків («старої гвардії») [7, с. 140]. Після смерті президента Г. Алієва його син І. Алієв, отримавши підтримку старої клієнтели й регіональних мереж, позиціонувався як єдиний кандидат, який міг замінити Г. Алієва на посаді президента. Було очевидно, що І. Алієв розраховував на легітимність та популярність свого батька як серед громадськості, так і адміністрації. Він успадкував не лише президентську посаду від свого батька, а й систему управління, засновану на сильних регіональних зв'язках та клієнтелістських мережах, якими керували представники старої номенклатури. Легітимність І. Алієва також підкріплювалася особистими якостями, зумовленими його успішним керівництвом в азербайджанській державній нафтовій компанії «SOCAR» (англ. State Oil Company of Azerbaijan Republic), його молодим віком та професійним досвідом. Передачі влади від батька до сина сприяла коаліція нових професіоналів та старих управлінців [8, с. 79].

З 2003 р. значно знизилася здатність опозиційних партій мобілізувати маси [6, с. 194]. Відсутність рівних можливостей у період виборів, а також нездатність опозиції об'єднатися призвели до політичної апатії мас. На відміну від Г. Алієва, за президентства І. Алієва опозиція була позбавлена каналів, якими вона могла висловлювати та поширювати свої погляди. Атмосфера дебатів та обговорень, яка мала місце впродовж 1998–2003 рр. у ЗМІ практично зникла.

У жовтні 2005 р. (за місяць до парламентських виборів) президент зосередив владу в своїх руках, оголосивши про запобігання спробі державного перевороту. За справою про цю спробу було заарештовано 12 осіб включно з трьома міністрами. До міста Баку було введено війська й бронетехніку. До країни не дозволили в'їхати лідерів опозиції, колишньому голові парламенту Р. Гулієву. Звільнення міністра охорони здоров'я А. Инсанова та інших відомих представників «старої гвардії» підтверджувало напругу між представниками колишньої номенклатури та І. Алієвим. Внаслідок цих звільнень було знято сумніви у здатності І. Алієва зберегти єдність і стабільність правлячої еліти. Іншими словами, з усуненням потенційної загрози своєму правлінню І. Алієв зумів ефективно відповісти на питання, чи здатний він зберегти єдність та лояльність всередині правлячої еліти після смерті Г. Алієва. Крім того, опозиції було відмовлено в дозволі на мітинг на центральній площі столиці (м. Баку), тоді як партія влади «Новий Азербайджан» провела там демонстрацію. Слід також зазначити, що явка виборців на виборах була досить низькою (42%

у листопаді 2005 р. та 36,5% у травні 2006 р.) [7, с. 132]. На парламентських виборах в листопаді 2005 р. – травні 2006 р. партія влади «Новий Азербайджан» отримала 61 мандат (зі 125). 46 мандатів отримали непартійні кандидати, переважна більшість яких підтримувала діючу владу [7, с. 132]. І. Алієв зміг сформувати підконтрольний йому парламент і зміцнити свою владу щодо правлячої еліти, усунувши в ній потенційну опозицію [7, с. 133]. Фактично І. Алієв та його оточення поступово змінили структуру самої правлячої еліти [6, с. 194].

Парламентські вибори 2005 р. стали провалом очікувань політичних змін, подібних до тих, що відбулися в Грузії (Трояндова революція в листопаді 2003 р. – січні 2004 р.) та Україні (Помаранчева революція в листопаді 2004 р. – січні 2005 р.) [7, с. 132]. На думку Х. Алкана, ці очікування належали лише деяким міжнародним гравцям та опозиційним партіям, тоді як азербайджанська громадська думка не надавала їм такого значення [6, с. 202]. Невиправдані очікування опосередковано демонструють фактичну нейтралізацію азербайджанської опозиції у присутності електорату [7, с. 132].

Президентські вибори 2008 р. засвідчили подальше зниження впливу опозиції. Опозиційні партії не отримали жодного місця в ЦВК. Партія «Мусават», Партія «Народний фронт Азербайджану», Ліберальна партія Азербайджану, Партія громадян і прогресу та Демократична партія Азербайджану оголосили про свій бойкот виборів через несправедливі умови щодо їх організації та проведення. Таким чином, вибори проходили без опозиційних кандидатів [7, с. 133]. Ще один крок у зміцненні правління І. Алієва було зроблено за результатами референдуму 2009 р. щодо внесення змін до Конституції [7, с. 134]. Відповідно до конституційних поправок у 2009 р. було скасовано положення, яке забороняло одній особі займати посаду президента більше двох разів поспіль (ст. 101). Інша поправка передбачала, що у випадку, коли проведення військових операцій за умов війни не дозволяє обирати президента Азербайджанської Республіки, то строк повноважень глави держави продовжується до завершення військових операцій. Рішення про це приймається Конституційним судом на підставі звернення державного органу, що забезпечує проведення виборів (референдуму). Зі скасуванням обмеження строків перебування на посаді президента для І. Алієва з'явилася можливість довічного президентства. Крім того, правом перенесення президентських виборів також можна було зловживати, оскільки Азербайджан все ще де-юре перебував у стані війни з Вірменією [7, с. 134]. Опозиція ініціювала кампанію проти конституційних змін 2009 р. Влада відреагувала на це арештом кількох осіб, більшість з яких були керівниками місцевих осередків опозиційних партій.

У 2010 р. відбулися чергові парламентські вибори [7, с. 134]. ЦВК відмовила в реєстрації більше половині кандидатур від опозиційних партій. Натомість, майже всі кандидати від «партії влади» були зареєстровані [18]. Висвітлення в ЗМІ було упередженим і незбалансованим; нерівність у доступі до ресурсів та зловживання адміністративним ресурсом, а також втручання місцевої влади надавали перевагу кандидатам від «партії влади». Міжнародні спостерігачі зафіксували серйозні порушення, в тому числі вкидання бюлетенів та карусельне голосування [18]. За результатами виборів 2010 р. в парламенті партія «Новий Азербайджан» здобула 71 місце, а непартійні кандидати отримали 39 місць. Згідно з результатами, лідери двох великих опозиційних партій І. Гамбар (партія «Мусават») й А. Керімлі (Партія «Народний фронт Азербайджану») програли у своїх виборчих округах [7, с. 135].

У 2013 р. І. Алієв втретє висунув свою кандидатуру на президентських виборах. Загалом на виборах було зареєстровано десять кандидатів. Виборча явка склала 71,63%.

І. Алієв переміг на виборах, отримавши 84,54% голосів, а його найближчий опонент Дж. Гасанлі набрав 5,53% голосів [7, с. 135–136]. У попередньому звіті Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДПІЛ ОБСЄ) зазначено, що виборча кампанія була затьмарена обмеженнями свободи висловлювання, зборів та об'єднань, що призвело до нерівних можливостей для кандидатів. Крім того, порядок формування всіх виборчих комісій давав проурядовим силам фактичну більшість для ухвалення рішень у кожній з них. Підрахунок голосів було оцінено здебільшого негативно [19].

За результатами президентських виборів 2018 р. І. Алієв був вчетверте обраний главою держави. ОБСЄ заявила, що вибори не були вільними та чесними, а також встановила, що характерним було «ігнорування обов'язкових процедур, відсутність прозорості та численні серйозні порушення, включаючи вкидання бюлетенів» [20].

У 2016 р. шляхом конституційного референдуму була створена нова адміністративна посада віце-президента. У 2017 р. І. Алієв призначив на цю посаду свою дружину Мехрибан Алієву. Цей крок можна оцінювати як зміцнення «султаністського авторитаризму» та посилення ієрархії серед правлячої еліти [7, с. 136].

За президентства І. Алієва громадянське суспільство та ЗМІ зіткнулися з більш суворими обмеженнями, тоді як опозиційні партії ще більше маргіналізувалися [7, с. 140]. Переслідування, залякування, фізичне насильство та ув'язнення активістів громадянського суспільства стали широко розповсюдженою практикою. Крім того, законодавчі механізми, організаційні та фінансові права організацій громадянського суспільства були суттєво обмежені [7, с. 136]. Законодавчі зміни забороняють багатьом західним неурядовим організаціям підтримувати та співпрацювати з азербайджанськими асоціаціями. В сучасних умовах правляча еліта заохочує створення проурядових організацій у випадках, коли вона виявляє, що діяльність інших організацій загрожує внутрішній стабільності. Таким чином, можливості громадянського суспільства зробити свій внесок у зміну режиму дуже обмежені. Щодо тиску влади на журналістську діяльність, то тут характерне використання правових механізмів з залякуванням, переслідуванням та фізичним насильством [7, с. 136–137]. Журналісти-розслідувачі, які фокусуються на корупції та незаконному збагаченні політиків, піддаються переслідуванням за допомогою правових та позаправових механізмів. Поряд із національними ЗМІ, міжнародні ЗМІ також перебувають під тиском. У 2014 р. азербайджанський сайт Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода був заборонений на тій підставі, що діяльність організації була начебто пов'язана з діяльністю зовнішньої розвідки. У 2014 р. банківські рахунки двох міжнародних організацій, а саме Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (англ. International Research & Exchanges Board, IREX) та Національного демократичного інституту (англ. The National Democratic Institute, NDI), були заморожені, їхні офіси зазнали обшуків та діяльність цих організацій була заборонена [7, с. 137].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. висловлення парламентом вотуму недовіри уряду автоматично не призводило до відставки уряду, оскільки це право належало президенту. Відтак вотум недовіри уряду, що не призводив до його відставки зумовив атипівість напівпрезидентської системи правління в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. Виокремлено два етапи еволюції політичного режиму (1998–2005 рр. – напівконсолідований авторитаризм (гібридний режим); 2006–2021 рр. – консолідований авторитаризм) в атиповій напівпрезидентській системі правління в Азербайджанській Республіці в 1998–2021 рр. Доведено, що за президентства І. Алієва порівняно з президентством Г. Алієва посилюються авторитарні тенденції: зріс рівень концентрації влади в руках президента; зріс рівень контролю виборчого процесу, громадянського суспільства та ЗМІ з боку влади; опозиція була позбавлена каналів, якими вона могла висловлювати та поширювати

свої погляди, що призвело до спаду опозиційної активності та подальшої маргіналізації опозиційних партій. В подальших дослідженнях проаналізуємо особливості політичних режимів у контексті функціонування атипових напівпрезидентських систем правління в інших країнах.

Список використаної літератури

1. Gulaliyev M. Political reforms in Azerbaijan (1989–2004) // Arakelian A., Nodia G. Constitutional/Political Reform Process in Georgia, in Armenia and Azerbaijan: Political Elite and Voices of the People. Tbilisi: International Institute for Democracy and Electoral Assistance; Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development, 2005. P. 161–179.
2. LaPorte J. Semi-presidentialism in Azerbaijan // Elgie R., Moestrup S. Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia. London: Palgrave Macmillan, 2016. P. 91–117.
3. Osadchuk I., Lytvyn V. The Atypicality of Semi-Presidentialism in Post-Soviet Countries: The Context of Votes of No Confidence in Governments. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*. 2019. Vol. 19. No. 1. P. 57–82.
4. Осадчук І. Партійна система в контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління в Азербайджанській Республіці (1995–2019). *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3 (43). С. 186–191.
5. Осадчук І. Політичні режими в атипових напівпрезидентських системах правління в Азербайджанській Республіці, Республіці Білорусь і Російській Федерації. *Problemy Bezpieczeństwa w Procesach Politycznej i Społecznej Transformacji w Krajach Europy Środkowo-Wschodniej: materiały z międzynarodowej polsko-ukraińskiej konferencji naukowej*. Kutno: Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej, 2019. S. 118–127.
6. Alkan H. Azerbaijan Paradoxu: Azerbaycan'ın İç ve Dış Politikası. Ankara: USAK Yayınları, 2010. 256 s.
7. Ataşer G. A. Transformation of Political Elite in Azerbaijan. A thesis in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy. 2020. 247 p.
8. Ergun A. Post-Soviet Political Transformation in Azerbaijan: Political Elite, Civil Society and the Trials of Democratization. *Uluslararası İlişkiler*. 2010. Vol. 7. No 26. P. 67–85.
9. Elgie R. A Fresh Look at Semipresidentialism: Variations on a Theme. *Journal of Democracy*. 2005. Vol. 16. No. 3. P. 98–112.
10. Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 33. No. 2. P. 219–238.
11. Литвин В. Атрибути та різновиди напівпрезидентської системи правління в Європі: інституційно-процесуальний і політично-поведінковий аспекти: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 636 с.
12. Литвин В., Романюк А. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Сер. 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 20. С. 3–12.
13. Constitution of the Republic of Azerbaijan of 1995 (rev. 2016). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Azerbaijan_2016?lang=en.
14. Бялоблочкий З. Конституційні та політичні особливості формувань і відставок урядів у контексті політичної системи Азербайджану (1995–2012). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2014. Вип. 17. С. 86–93.
15. Nations in Transit. Freedom House. About the Report. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit>

16. Nations in Transit Methodology. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit-methodology>.
17. Nations in Transit. Freedom House. Comparative and Historical Data Files: All Data – Nations in Transit, 2005–2022. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit>.
18. Republic of Azerbaijan. Parliamentary Elections, 7 November 2010: Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afet/dv/201/201011/20101118_azerbaijan_en.pdf.
19. Republic of Azerbaijan. Presidential Election, 9 October 2013: Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/106901.pdf>.
20. Bagirova N., Antidze M. Azeri president's supporters heckle as observers declare election unfair. *Reuters*. April 12, 2018. URL: <https://www.reuters.com/article/us-azerbaijan-election-monitors/azeri-presidents-supporters-heckle-as-observers-declare-election-unfair-idUSKBN1HJ1GW/>.

THE FEATURES OF THE POLITICAL REGIME IN THE CONTEXT OF FUNCTIONING OF ATYPICAL SEMI-PRESIDENTIAL SYSTEM OF GOVERNMENT IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (1998–2021)

Ihor Osadchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

Political practice demonstrates that both typical and atypical semi-presidential systems of government are functioning within the framework of the republican form of government. The purpose of the article is to determine the features of the political regime at each of the stages of its evolution in the context of the functioning of the atypical semi-presidential system of government in the Republic of Azerbaijan, particularly in 1998–2021. To realize this goal, the following tasks must be solved: 1) to determine a typical semi-presidential system of government; 2) to reveal the peculiarities of the institution of the vote of no confidence in the government in the Republic of Azerbaijan in 1998–2021 as an attribute of the atypical semi-presidential system of government; 3) to identify the stages of the evolution of the political regime in the Republic of Azerbaijan and to determine the features of the political regime at each of these stages in the context of the functioning of the atypical semi-presidential system of government in the Republic of Azerbaijan in 1998–2021. New institutionalism and its types/paradigms are chosen as theoretical and methodological basis of the research. In parallel, comparative analysis is the main method of the study. The features of the parliamentary vote of no confidence in governmental cabinets in the Republic of Azerbaijan in 1998–2021 demonstrate the atypicality of semi-presidential system of government in this country, at least in the constitutional context. Two stages of the evolution of the political regime are identified (1998–2005 – semi-consolidated authoritarianism (hybrid regime); 2006–2021 – consolidated authoritarianism) in the atypical semi-presidential system of government in the Republic of Azerbaijan in 1998–2021. It is proven that during the presidency of I. Aliyev compared to the presidency of H. Aliyev, authoritarian tendencies have intensified: the level of concentration of power in the hands of the president has increased; the level of control of the election process, civil society and media by the authorities has increased; the opposition has deprived of channels through which it could express and disseminate its views, which has led to a decline in opposition activity and further marginalization of opposition parties.

Key words: system of government, semi-presidential system of government, atypical semi-presidential system of government, political regime, president, parliament, the Republic of Azerbaijan.